

PIOTR GÓRECKI

Uniwersytet Opolski, Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0002-6052-3968>

Niemieckie *Katholikentagi* na Śląsku i Śląskie Zjazdy Katolickie jako przejaw zaangażowania laikatu w życiu politycznym, społecznym i religijnym

German *Katholikentags* in Silesia and Silesian Catholic Conventions as a Manifestation of the Involvement of the Laity in Political, Social and Religious Life

Abstract

The events of the Spring of Nations in the mid-19th century brought Catholics in Germany freedom of association and began the process of pushing for their equality and ensuring parity in political and social life. An outward manifestation of the growing strength of Catholics each year were the conventions held, which went down in history as the so-called *Katholikentags*. Interestingly, five of them were organized in Wrocław (in 1849, 1872, 1886, 1909 and 1926), and one convention was held in Nysa (in 1899), as Catholics were a great force in Silesia, actively involved in associational life. After the division of Upper Silesia in 1922. Upper Silesia, three Silesian conventions of Catholics were organized in 1922–1924 in apostolic administration of Upper Silesia. Their purpose, course, as well as the most important issues raised during them on political, religious and social issues are discussed in this article.

Keywords: *Katholikentag*, Catholic Conventions, Laity, State-church Relations, Catholics vs Evangelicals.

Abstrakt

Wydarzenia Wiosny Ludów z połowy XIX w. przyniosły katolikom w Niemczech swobodę zrzeszania się oraz zapoczątkowały proces dążenia do ich równouprawnienia i zapewnienia parytetów w życiu politycznym i społecznym. Zewnętrznym przejawem wzrastającej z każdym rokiem siły katolików były organizowane zjazdy, które przeszły do historii jako tzw. *Katholikentagi*. Co ciekawe, pięć z nich zorganizowano we Wrocławiu (w 1849, 1872, 1886, 1909 i 1926 r.), a jeden odbył się w Nysie (w 1899 r.), ponieważ katolicy na Śląsku stanowili wówczas wielką siłę, czynnie angażując się w życie stowarzyszeniowe. Po podziale Górnego Śląska w 1922 r., na terenie ówczesnej administracji apostołskiej Górnego Śląska zorganizowano trzy śląskie zjazdy katolików (w latach 1922–1924). O ich celu, przebiegu, a także o najważniejszych zagadnieniach, jakie poruszano w czasie ich trwania w kwestiach politycznych, religijnych i społecznych, jest mowa w niniejszym artykule.

Słowa kluczowe: *Katholikentag*, zjazdy katolickie, laikat, stosunki państwo – Kościół, katolicy a ewangelicy.

Patrząc na dziedzictwo Kościoła katolickiego przełomu XIX i XX w., do szczególnych jego osiągnięć należy niewątpliwie dążenie do uzyskania jak najbardziej szeroko rozumianej wolności i niezależności względem władzy świeckiej. Dzięki tworzonym wówczas stowarzyszeniom kościelnym i religijnym nie tylko na płaszczyźnie diecezjalnej, udało się zaktywizować ogromną rzeszę ludzi świeckich, których celem było również szeroko rozumiane partycypowanie w życiu politycznym i społecznym danego kraju. Ta obecność i zaangażowanie ludzi świeckich przejawiały się także w postaci organizowanych zjazdów katolickich, w czasie których podejmowano brzemienne w skutkach postulaty dotyczące czynnego udziału katolików w życiu politycznym, gospodarczym, społecznym i kulturalnym państwa, a także zagwarantowania wolności odnośnie do samej działalności Kościoła. Tak było również na Śląsku, w ówczesnej diecezji, a od 1930 r. archidiecezji wrocławskiej, a także na terenie wyodrębnionej od niej w 1922 r. początkowo administracji, a od 1925 r. diecezji katowickiej.

Przedmiotem niniejszego opracowania są organizowane na terenie Dolnego i Górnego Śląska na przełomie XIX i XX w. zjazdy katolików, które na terenie Niemiec odbywają się od 1848 r. jako tzw. *Katholikentagi*, a na terenie polskiego Górnego Śląska zorganizowano je w latach 1922–1925 jako Śląskie Zjazdy Katolickie. W artykule zarysowana zostanie geneza i idea ich organizowania, a także przedstawione zostaną główne postulaty, jakie podejmowano w czasie ich trwania.

1. Geneza i idea *Katholikentagów*

Europejska rewolucja 1848 i 1849 r., która przeszła do historii jako tzw. wydarzenie Wiosny Ludów, wyzwoliła w ówczesnym społeczeństwie ogromną siłę dążenia do pozytywnych przemian politycznych, społecznych i kulturowych. Także na płaszczyźnie religijnej wywarła ona pozytywny wpływ w dążeniu do uwolnienia się Kościoła katolickiego od przemożnego wpływu państwa oświeceniowego, kontrolującego wszelkie przejawy działalności Kościoła. Od strony politycznej i niejako zewnętrznej stary „Kościół cesarski” dawno się zawałił. Swoboda jego istnienia została ujęta w karby pozytywistycznej koncepcji józefinizmu, a własność – dzięki postępom armii Napoleona, głoszącej hasła oświeceniowej rewolucji – uległa w większości sekularyzacji. Jeszcze gorsza sytuacja panowała w państwach protestanckich, takich jak Prusy, w których rzekomo gło-

szono hasła religijnej wolności i tolerancji, ale tak naprawdę to religia monarchy była wyznaniem uprzywilejowanym, a inna (czytaj w domyśle: katolicka) – ledwo tolerowana. Na Śląsku, który od 1740 r. znajdował się pod ciężkim jarzmem protestanckich Prus i jego gorliwych urzędników, całe życie kościelne regulowane było państwowymi przepisami, a pasterzy i wiernych chciano za wszelką cenę podporządkować władzy, dążąc do utworzenia lojalnego względem Prus Kościoła państwowego. Kiedy w latach 1848–1849 we Frankfurcie nad Menem i w Stuttgarcie obradował ogólnoniemiecki parlament, głoszący nie tylko hasła zjednoczenia Niemiec, ale także zagwarantowania wszelkich wolności – również i tych dotyczących swobodnego i niczym nieskrępowanego wyznawania swojej wiary oraz działalności korporacyjnej i stowarzyszeniowej – odbyło się w Würzburgu pierwsze spotkanie biskupów niemieckich. Katolicy dostrzegli, że nadchodzą nowe czasy i że nauczanie pasterzy Kościoła musi odtąd wybrzmiewać jak jeden głos. W całych Niemczech zawiązywano stowarzyszenia na rzecz wolności religijnej, które na cześć ówczesnego papieża Piusa IX nazywano *Piusvereinami*¹. Przyświecał im jeden cel: wykorzystanie nowo uzyskanych w konstytucji swobód do zabezpieczenia praw Kościoła i poprawy sytuacji społecznej klas pracujących. Ogłaszane przez monarchów swobody (tak jak proklamowana przez króla Fryderyka Wilhelma IV konstytucja dla Prus z 5 grudnia 1848 r., zmodyfikowana w 1850 r.) dawały warunki do powstania katolickiego ruchu masowego o silnym, głównie pozaparlamentarnym oddziaływaniu, który pod koniec 1848 r. liczył kilkaset – większych lub mniejszych – organizacji. Stowarzyszenia te wysyłały liczne petycje do Frankfurckiego Zgromadzenia Narodowego, aby w związku z konsultacjami dotyczącymi praw podstawowych prowadzić kampanię na rzecz uchwalenia i zapisania w przyszłych ustawach praw dla Kościoła i jego niezależności względem państwa².

23 katolickich przedstawicieli parlamentu frankfurckiego, którzy przeszli do historii jako członkowie tzw. „Klubu Katolickiego”, wzięli udział w pierwszym generalnym zjeździe katolickich stowarzyszeń niemieckich, który odbył się w dniach od 3 do 6 października 1848 r. w Moguncji, a który przeszedł do historii jako pierwszy *Katholikentag* (dosłownie Dzień Katolicki). W spotkaniu

¹ Pierwsze stowarzyszenie *Piusverein für religiöse Freiheit* założył 23 marca 1848 r. ks. Adam Franz Lennig, kanonik z Moguncji. Niedługo później ks. Joseph Wick z Wrocławia założył organizację, która początkowo nosiła nazwę *Katholischer Verein für kirchliche und religiöse Freiheit*. Zob. Helmut Neubach. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus. Wkład Śląska w politycznie zaangażowany katolicyzm. W *Erbe und Auftrag der schlesischen Kirche. 1000 Jahre Bistum Breslau. Diedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła. 1000 lat diecezji wrocławskiej*. Red. Michael Hirschfeld, Markus Trautmann, 192–193. Dülmen – Piechowice: Laumann-Verlag; Tomasz Błaszczuk. 2004. „Początki *Katholikentage* w Niemczech jako forma walki o wolność Kościoła”. *Saeculum Christianum* 11 (2): 34.

² Zob. Ruth Nientiedt. 2016. *Der Weg der deutschen Katholikentage*, (20.10.2022). <https://www.katholisch.de/artikel/9099-der-weg-der-deutschen-katholikentage>.

wzięło także udział około 60 delegatów z poszczególnych stowarzyszeń katolickich, którzy w sierpniu tego roku, tj. w czasie obchodów 700. rocznicy poświęcenia katedry kolońskiej, wysunęli postulat organizowania wspólnych zjazdów. Na pierwszą sesję zgromadzenia ogólnego rozdano 1360 wejściówek, w dużej większości dla ludzi świeckich. Uwidoczniła się przy tej okazji kierownicza rola śląskich katolików, ponieważ przewodniczącym grupy parlamentarzystów był bytomski ziemianin Alexander von Bally³, a aktywnymi członkami ruchu stowarzyszeniowego – księży Joseph Wick⁴, Heinrich Förster⁵ i Johannes Baltzer⁶. W Moguncji zdecydowano, że takie ogólne spotkania katolików organizowane będą co roku. Głos niemieckich katolików na arenie publicznej miał być coraz bardziej słyszalny, a gromadząca się każdego razu w innym większym mieście rzesza katolików (m.in. w Ratyzbonie, Linzu, Fryburgu, Pradze, Monachium, Norymberdze, Berlinie, Strasburgu, Kolonii, Salzburgu i Wiedniu) – również coraz bardziej zauważalna. Spotkania te, zdaniem Ludwiga Windthorsta⁷ – wieloletniego przywódcy Katolickiej Partii Centrum, miały być „wielkimi manewrami” (*Große Corpsmanöver*), przy okazji których laikat spotykał się wraz z duchownymi dla wymiany myśli: „By zawsze być w przypadku wyborów itp. wydarzeń przygotowanym na wszelkie okoliczności”⁸.

Do 2022 r. zorganizowano w Niemczech łącznie 102 *Katholikentagi*, w tym 5 w Moguncji, 5 we Wrocławiu (w 1849, 1872, 1886, 1909 i 1926 r.), a także 1 w Nysie (w 1899 r.). Początkowo organizowano je każdego roku, ale były również okresy dłuższych przerw, m.in. w czasie Kulturkampf, hitleryzmu i świa-

³ Alexander von Bally (1802–1853) – niemiecki prawnik, właściciel kilku majątków na Górnym Śląsku, m.in. Chudowa, przedstawiciel parlamentu frankfurckiego wybrany z okręgu bytomskiego. Ten wrocławski prawnik swoją karierę i duży majątek zdobył jako przedstawiciel i pełnomocnik śląskich rodów magnackich. Zob. Heinrich August Pierer, Julius Löbe. 1857⁴. *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit*. T. 2. Altenburg: August Sorge, 253.

⁴ Ks. Joseph Wick (1820–1903) – współzałożyciel i animator licznych stowarzyszeń religijnych, wydawca czasopism katolickich, w tym bardzo poczytnej gazety „Schlesische Volkszeitung”. Zob. Franz Xaver Seppelt. 1985². Joseph Wick. W *Schlesische Lebensbilder*. Red. Friedrich Andreae. T. 2, 290–296. Sigmaringen: Thorbecke-Verlag; Tomasz Błaszczuk. 2003. „Józef Wawrzyniec Wick – śląski działacz społeczny (1820–1903)”. *Saeculum Christianum* 10 (2): 219–230.

⁵ Bp Heinrich Förster (1799–1881) – pochodzący z Głogowa niemiecki teolog, kanonik kapituły katedralnej, a w latach 1853–1881 biskup wrocławski. Zob. Józef Swastek. 1986. Abp Henryk Förster jako wrocławski ordynariusz w latach 1853–1881. W *Misericordia et Veritas. Księga pamiątkowa ku czci Ks. Bpa Wincentego Urbana*. Red. Józef Mandziuk, Józef Pater, 305–316. Wrocław: Kuria Metropolitalna Wrocławska.

⁶ Ks. Johannes Baptist Baltzer (1803–1871) – profesor teologii na Uniwersytecie Wrocławskim, kanonik katedralny, zwolennik kierunku ultramontanistycznego. Pod koniec życia czynnie zaangażował się w ruch starokatolicki. Zob. Ernst Melzer. 1877. *Johannes Baptist Baltzers Leben, Wirken und wissenschaftliche Bedeutung, auf Grund seines Nachlasses und seiner Schriften dargestellt*. Bonn: J. Neusser.

⁷ Ludwig Windthorst (1812–1891) – niemiecki prawnik, polityk, współzałożyciel *Deutsche Zentrumspartei* (Niemieckiej Partii Centrum) i jej nieformalny przywódca w latach 1870–1891.

⁸ Zob. 1890. *Verhandlungen der 37. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Koblenz vom 24. bis 28. August 1890*. Koblenz: Lokal Komitee zu Koblenz, 80.

towych wojen. Obecnie zjazdy mają miejsce średnio co 4 lata. Wraz ze zjazdami ogólnoniemieckimi organizowano także zjazdy regionalne, najczęściej w wymiarze diecezjalnym. Na terenie diecezji wrocławskiej miały one miejsce szczególnie wtedy, kiedy zjazd ogólnoniemiecki odbywał się na drugim krańcu Niemiec. W czasie zjazdu, trwającego raptem kilka dni, najważniejszym momentem była główna sesja obrad, w czasie której żywo dyskutowano, wygłaszano prelekcje, podejmowano uchwały i dyrektywy do pracy w ciągu następnego roku, ustalano postulaty i interpelacje, które następnie przesyłano parlamentarzystom i osobom z kręgu administracji publicznej. Obradowano także w mniejszych podkomisjach, organizując przy okazji wystawy plenerowe, przedstawienia teatralne i koncerty muzyczne. Szczególną oprawę miała uroczysta Msza św., sprawowana przez jednego z biskupów lub przez wyznaczanego przez papieża legata, a także przemarsz wszystkich uczestników przez ulice miasta (czasami urządzano ją jako procesję teoforyczną).

2. Cele i zadania *Katholikentagów*

Warte podkreślenia jest to, że organizacją *Katholikentagów* zajmowała się świecka organizacja katolików, koordynująca działania poszczególnych stowarzyszeń i organizacji kościelnych i religijnych. W 1858 r. przybrała ona nazwę Katolickiego Zrzeszenia Niemiec (*Generalversammlung der katholischen Vereine Deutschlands*). Wraz z utworzeniem w 1871 r. Cesarstwa Niemieckiego, pod prusko-protestanckim przywództwem, od 1872 r. doroczne spotkania otrzymały charakter zgromadzenia ogólnego katolików z całych Niemiec (*Generalversammlung der Katholiken Deutschlands*). W 1890 r. zawiązano Związek Ludowy na Rzecz Katolickich Niemiec (*Volksverein für das katholische Deutschland*), stawiający sobie konkretne cele społeczno-polityczne i kulturowe, i pragnący przesiąknąć duchem ewangelicznym wszystkie struktury życia publicznego⁹. Wzrastała również liczba uczestniczących w spotkaniu. Jeżeli na początku zjazdów było to zaledwie 200–300 osób, to później liczby te przekraczały nawet 200 tys. uczestników. Od 1970 r. organizatorem niemieckich *Katholikentagów* jest Centralny Komitet Niemieckich Katolików (*Zentralkomitee der deutschen Katholiken – ZdK*). To właśnie na tej organizacji spoczywa zadanie generowania impulsów do jeszcze bardziej ożywionego udziału katolików w życiu publicznym: politycznym, społecznym i kulturowym. W dyskusjach

⁹ Zob. 2016. *Einhundert Katholikentage. Glaubenstreffen im Spannungsfeld von Politik und Gesellschaft*. Sankt Augustin – Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V., 10–11; Błaszczuk. 2004. „Początki Katholikentage w Niemczech jako forma walki o wolność Kościoła”, 38–39.

na aktualne tematy społeczne, kościelne, kulturalne i polityczne przedstawiciele Kościoła – duchowni i świeccy – żywo wymieniają swoje poglądy i dzielą się swoimi przemyśleniami. Zamiarem organizatorów każdego wydarzenia jest to, by dla jego uczestników zjazd był miejscem odczuwania wspólnoty, duchowości i podniesienia na duchu, a wreszcie religijnego i emocjonalnego przeżywania żywego Kościoła¹⁰.

Zadania, jakie w historii *Katholikentagów* stawiali sobie ich uczestnicy, były trojaki: polityczne, prospołeczne i religijno-kulturowe. W wymiarze politycznym dążono do zagwarantowania niemieckim katolikom, których w 1848 r. było łącznie 20 mln, takich samych praw, jakie posiadali protestanci. Jeśli do 1806 r. Rzesza Niemiecka składała się 389 niezależnych tworów politycznych, w tym 180 katolickich, to po przeprowadzonej sekularyzacji i unifikacji pozostawało na mapie tylko 39 państweczek, w tym tylko 3 katolickie: królestwo Bawarii oraz księstwa Lichtensteinu i Hohenzollern-Sigmaringen¹¹. Mówiąc o parytetach, wskazywano na jawną marginalizację katolików w życiu publicznym, stąd też zjazdy miały wybrzmiewać jako głos żywiołu katolickiego: „Że my tu wciąż jesteśmy”!¹² Walcząc o wolność Kościoła, domagano się dla niego i jego członków nieskrępowanej działalności, wolności obierania jego pasterzy, prawa do swobodnego osiedlania się zakonów i zgromadzeń zakonnych oraz ich działalności, wreszcie wolności słowa i prasy, możliwości zakładania stowarzyszeń religijnych i powoływania do życia różnego rodzaju organizacji, w tym także dobroczynnych, które gromadziłyby środki. Wszystko to miało służyć dobru Kościoła, a także podniesieniu świadomości religijnej i moralności jego członków, będących również czynnymi – a nie jak dotąd biernymi – obywatelami państwa¹³. Ich przedstawicielami i mentorami w sektorze państwowym miały być osoby uprawiające „chrześcijańską politykę”¹⁴. W przeciwieństwie do modelu francuskiego postulowano ożywioną współpracę Kościoła i państwa jako równych sobie partnerów, służących dobru ogółu obywateli. Tylko taki układ był – zdaniem katolickich polityków – jedynym słusznym i zbawiennym sposobem ich współdziałania¹⁵.

¹⁰ Zob. Henning Stoffers. 2018. *Münster Menschen, Geschichten und Erinnerungen* (22.10.2022). <https://www.sto-ms.de/bildgeschichte/katholikentag>.

¹¹ Karl von Löwenstein. 1962. Windthorst und die Katholikentage. W *Glauben, danken, dienen. Der 79. Deutsche Katholikentag vom 22. August bis 26. August 1962 in Hannover*. Wyd. Zentralkomitee der Deutschen Katholiken, 265–271. Paderborn: Bonifatius-Druckerei.

¹² Löwenstein. 1962. Windthorst und die Katholikentage, 267.

¹³ Por. Błaszczuk. 2004. „Początki Katholikentage w Niemczech jako forma walki o wolność Kościoła”, 34–35.

¹⁴ Hans Berger. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik. W *Glauben, danken, dienen. Der 79. Deutsche Katholikentag vom 22. August bis 26. August 1962 in Hannover*. Wyd. Zentralkomitee der Deutschen Katholiken, 255. Paderborn: Bonifatius-Druckerei.

¹⁵ Berger. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik, 256.

W sferze prospołecznej domagano się prawa do prowadzenia szkół konfesyjnych i ich finansowania z budżetu państwa. W przypadku prawa korporacyjnego takie same udogodnienia miały przyspaść zakładanym organizacjom kościelnym i religijnym. Jednym głosem walczone o prawa robotników: prawo do pracy, płacę minimalną, odpoczynek niedzielny, ośmiogodzinny dzień pracy, wreszcie o świadczenia socjalne i emerytalne. Domagano się ochrony kobiet i dzieci przed wyzyskiem i ciężką pracą, ale zbyt ostrożnie dążono do emancypacji świata żeńskiego¹⁶. W kwestiach wewnątrzkościelnych katolicycy przywódcy polityczni nie ingerowali w sprawy dogmatyczne, które leżały w gestii Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. W parlamencie nie byli jednak przedłużeniem władzy duchownej papieża i biskupów. Ludwig Windthorst mówił w tym zakresie, że zasiadając w ławach *Reichstagu*, nigdy nie był on przedstawicielem władzy papieskiej: „Nadal działamy zgodnie z własnymi przekonaniem i nawet biskupi Niemiec nie mają najmniejszego wpływu na nasze działania i decyzje”¹⁷. Po II wojnie światowej coraz wyraźniej zabierano głos w sprawach ekumenizmu i dialogu religijnego, tolerancji, a ostatnio synodalności Kościoła. W kwestiach kulturowych postulowano żywą obecność ludzi Kościoła, ich myśli i działań, które również przesiąknięte być miały duchem Ewangelii, zrozumienia, wartości wyższych i oczywiście prospołecznych postaw. W okresie relatywizacji wartości duchowych obecność ludzi Kościoła w świecie kultury stała się wręcz konieczną formą głoszenia Dobrej Nowiny. W tej sprawie Ludwig Windthorst przekonywał swoich wyborców, aby uwierzyli w swoją siłę i w pozytywny wpływ chrześcijaństwa na dzieje państwa i społeczeństwa: „Jestem przekonany, że walka ta zakończy się raz na zawsze w dniu, w którym wszyscy chrześcijanie pozytywnej wiary staną zjednoczeni przeciwko niewierze. Miejmy nadzieję, że dołączą do nas bracia z innych wyznań o pozytywnym kierunku”¹⁸.

3. Niemieckie Dni Katolickie na Śląsku (1849–1926)

Na Dolnym Śląsku do 1926 r. zorganizowano łącznie 5 *Katholikentagów* o zasięgu ogólnoniemieckim: 4 we Wrocławiu i 1 w Nysie¹⁹.

¹⁶ Berger. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik, 256.

¹⁷ Löwenstein. 1962. Windthorst und die Katholikentage, 269; Berger. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik, 260.

¹⁸ Berger. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik, 260.

¹⁹ O genezie i przebiegu śląskich *Katholikentagów*, a także o kondycji śląskiego katolicyzmu pisze m.in. Wolfgang Mohr. 1989. *Schlesien. Vorort des Katholizismus. Katholikentage in Schlesien – Schlesier auf Katholikentagen 1848–1932*. Sigmaringen: Thorbecke-Verlag.

Drugi w kolejności Niemiecki Dzień Katolików, jako generalne spotkanie przedstawicieli wszystkich stowarzyszeń katolików, miał miejsce w stolicy Śląska od 9 do 12 maja 1849 r. (od wtorku do piątku). Początkowo chciano się spotkać w Wiedniu, ale trudna sytuacja polityczna uniemożliwiła ów zamiar²⁰. Poza tym wrocławskiej centrali *Piusverein* podlegało ponad 100 oddziałów terenowych, aktywnie działających w sferze socjalnej, prowadzących biblioteki publiczne, stowarzyszenia młodzieżowe i kobiece, ochronki dla dzieci, ale – co ciekawe – dystansujące się od zaangażowania politycznego. Poniekąd z tego powodu kanonik moguncki Christoph Moufang określił Śląsk jako „region wzorcowy”, życząc, aby region ten emanował swoim duchem na inne tereny, jak „trwać przy sprawie Bożej”²¹. Na prezydentów spotkania wybrano prawnika Moritza Liebera z Bad Camberg w Hesji i fabrykanta Carla Augusta von Brentano z Augsburga. Praktyka ta będzie zresztą bardzo częsta, że na czele zjazdu stawały postacie spoza regionu, gdzie miało miejsce spotkanie; stąd Ślązaków wybierano na prezydentów, kiedy organizowano zjazdy poza Śląskiem²². Czynnymi uczestnikami spotkania byli: kard. Melchior von Diepenbrock oraz księża Wick, Förster i Wilhelm von Ketteler²³.

Głównym tematem, jaki poruszano w 1849 r., była troska o wolność Kościoła, a szczególnie „wolność Kościoła od państwa”. Wydawało się, że dzięki nowym konstytucjom w Prusach i Austrii (w latach 1848–1850) obawy te wygasły, gdyż obie ustawy spełniały żądania katolików. Apelowano jednak o czujność w kręgach katolickich nad egzekwowaniem przez urzędników nabytych przez katolików – a jednocześnie obywateli poszczególnych krain – praw. Dzień Katolicki we Wrocławiu wyznaczył również nowe priorytety, które są ważne do dziś: sprawa edukacji a sfera społeczna²⁴. Zaledwie 5 miesięcy później, w dniach od 2 do 10 października 1849 r., zorganizowano kolejne spotkanie, tym razem w Ratyzbonie. Tam również zawiązano *Bonifatiusverein für das katholische Deutschland* – organizację wspierającą diasporę katolików w regionach o ży-

²⁰ Zob. Tomasz Błaszczuk. 2004. „Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec (Katholikentage) na Śląsku w XIX w. i jego postanowienia”. *Saeculum Christianum* 11 (1): 89.

²¹ Zob. Johannes Kißling. 1920. *Geschichte der deutschen Katholikentage*. T. I. Münster: Aschendorff, 263; Paul Mazura. 1925. *Die Entwicklung des politischen Katholizismus in Schlesien von seinen Anfängen bis zum Jahre 1880*. Breslau: Verlag M. & H. Marcus, 15.

²² Przewodniczącymi *Katholikentagów* byli m.in.: hrabia Friedrich von Praschma (w 1876 r. w Monachium), hrabia Friedrich von Stolberg-Stolberg (w 1880 r. w Konstancji), baron Carl von Hoiningen (w 1884 r. w Ambergu), hrabia Franz von Ballestrem (w 1887 r. w Trewirze), Felix Porsch (w 1892 r. w Moguncji i w 1904 r. w Ratyzbonie) i hrabia Hans von Praschma (w 1908 r. w Düsseldorfie). Zob. Neubach. 2000. *Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus*, 206–207.

²³ Zob. Joseph Negwer. 1964. *Geschichte des Breslauer Domkapitels im Rahmen der Diözesangeschichte von Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Ende Zweiten Weltkrieges*. Hildesheim: August Lax Verlagsbuchhandlung, 89.

²⁴ Zob. Andrea Kammhuber. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick* (21.10.2022). <https://www.br.de/themen/religion/katholikentage-geschichte-timeline100.html>.

wiole wybitnie protestanckim. Co ciekawe, katolicy na Górnym Śląsku stanowili przeważającą większość, a w latach 60. XIX w. na obszarze całego Śląska stosunek protestantów do katolików wynosił 1:1. Niemniej wszystkie ważniejsze urzędy: nadprezydenta prowincji, 3 prezydentów (prezesów) rejencji i 50 starostów powiatowych – z ogólnej liczby 55 – obsadzone były protestantami. Na 23 gimnazja jedynie 8 było katolickimi. Działania katolików miały w tym względzie pomóc zachować przynajmniej parytet podziałów ważnych urzędów na Śląsku, ale sytuacja ta nie zmieniła się aż do 1918 r.²⁵ Udało się za to wzmocnić ducha katolickiego w życiu politycznym i w wyborze swoich przedstawicieli do pruskiego, a później ogólnoniemieckiego parlamentu. W tym względzie niekoronowanym królem śląskich katolików był hrabia Franz von Ballestrem, a wytrawnym politykiem i mężem stanu – adwokat Felix Porsch, pochodzący z Raciborza²⁶. To dzięki nim na 35 jednomandatowych śląskich okręgów wyborczych (a 11 z nich zamieszkiwali w przewadze katolicy) udawało się zdobyć dla katolickich działaczy nawet 15 mandatów, a partii Centrum wygrywać przez lata wybory na całym Górnym Śląsku i w wielu rejonach Dolnego Śląska²⁷. W tym czasie nastąpił na Śląsku rozbrat pomiędzy zaangażowaniem politycznym katolików a działalnością kościelnych stowarzyszeń, których oddzielenia od siebie domagał się ks. Joseph Wick. Natomiast w Niemczech parlamentarna frakcja katolicka przeobraziła się w Niemiecką Partię Centrum, na której czele stanął Windthorst, a po jego śmierci hrabia Ballestrem z Pławniowic (od 1871 r. przewodził on prężnej Śląskiej Organizacji Ludowej – *Schlesischer Volksverein*)²⁸.

Okres bezpośrednio po zjednoczeniu Niemiec (w 1871 r.) wyznaczał niemieckim katolikom nowe zadania. Drugi na Śląsku, a 22. w kolejności Zjazd Niemieckich Katolików miał miejsce w dniach od 8 do 12 września 1872 r. we Wrocławiu. Śląscy katolicy świętowali spektakularny sukces wyborczy w okręgach Pszczyna – Rybnik i Opole. Aby uniknąć zakazu Bismarcka co do zorganizowania zjazdu, Komitet Centralny obchodów rozwiązał się, a na stałego komisarza wybrano bawarskiego księcia – Karla zu Löwensteina (1834–1921). Członkami komitetu zostali wrocławscy księża Joseph Neukirch i Ferdinand Speil oraz David Rosenthal – lekarz z Nysy²⁹. Kilka miesięcy przed świętem katolików kanclerz Bismarck wydał tzw. „ustawę o jezuitach”, zakazującą ich pobyt w państwie niemieckim. Dawny kościelny nadzór szkolny w Prusach został zastąpiony kontrolą urzędników państwowych poprzez tzw. ustawę o nadzorze szkolnym. Planowane wprowadzenie

²⁵ Mazura. 1925. *Die Entwicklung des politischen Katholizismus in Schlesien*, 20.

²⁶ Felix Porsch (1853–1930) – wieloletni przewodniczący Katolickiej Partii Centrum.

²⁷ Neubach. 2000. *Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus*, 204–205.

²⁸ Szerzej na temat tego wybitnego polityka zob. Helmut Neubach. 1985. *Franz Graf von Ballestrem. Ein Reichstagspräsident aus Oberschlesien*. Dülmen: Oberschlesischer Heimatverlag.

²⁹ Mazura. 1925. *Die Entwicklung des politischen Katholizismus in Schlesien*, 72–73.

małżeństwa cywilnego, bez małżeństwa kościelnego, również było powodem żywych dyskusji i wznoszonych protestów. Przeciwno takiemu postępowaniu ostro występowali niemieccy katolicy, ponieważ – ich zdaniem – nadzieje na chrześcijańskie państwo niemieckie zostały zawiedzione. Uczestnicy zjazdu jednogłośnie stwierdzili, że wolność Kościoła można obronić, tylko zachowując jedność katolików świeckich ze swoimi pasterzami, a także współpracując ściśle na płaszczyźnie społeczno-kulturowej (szkolnictwo, stowarzyszenia i wydawnictwa katolickie, ochrona środowisk robotniczych itp.)³⁰.

Na reakcję Bismarcka nie trzeba też było długo czekać. W następnym roku *Katholikentag* został odwołany „z powodu epidemii cholery”, a w 1874 r. rząd Bawarii tak długo odkładał wydanie stosownego pozwolenia, że kolejny *Katholikentag* zorganizowano dopiero w 1875 r. W latach, kiedy zjazdy – z powodu dużej odległości – organizowano daleko od Śląska, obchodzono tzw. śląskie zjazdy katolików. Odbyły się one m.in. we Wrocławiu (w 1874 r.), Nysie (w 1875 r.), Gliwicach (w 1885 r.) i Kłodzku (w 1890 r.)³¹. Na śląskie zjazdy przybywało nieraz po 6 tys. i więcej delegatów. O takich liczbach mogli tylko pomarzyć organizatorzy niektórych zjazdów ogólnokrajowych.

W dniach od 29 sierpnia do 2 września 1886 r. (tj. od niedzieli do czwartku) odbył się już 3. wrocławski, a 33. w kolejności niemiecki zjazd katolików. Był to ważny czas dla katolików, ponieważ w maju tego roku, po negocjacjach Bismarcka z papieżem Leonem XIII, została uchwalona pierwsza ustawa pokojowa kończąca Kulturkampf³². Co ciekawe, partia Centrum została pominięta w tym procesie, a Windthorst krytykował porozumienie jako niewystarczające. Uzyskane *quasi*-porozumienie na linii państwo – Kościół generowało różnice na linii biskup wrocławski Georg Kopp – śląscy politycy, w tym hrabia Ballestrem. Konstruktywny dialog bynajmniej nie oznaczał różnic pomiędzy śląskimi katolikami a ich nowym pasterzem, który nadany z polecenia państwa stał się jednak mężem opatrznościowym w dziejach diecezji wrocławskiej. 4 lata później Ballestrem został przewodniczącym frakcji Centrum w *Reichstagu* i pierwszym wicemarszałkiem parlamentu (w 1898 r. został marszałkiem izby), a Porsch – członkiem prezydium frakcji³³. W czasie wrocławskiego zjazdu wiele dyskutowano na temat „walki o katolicką kulturę”, oświaty i prasy w językach narodowych (nie tyle w języku polskim, ile w języku niemieckim poza granicami kraju), postulowano powrót zgromadzeń zakonnych i apelowano o większe zaangażowanie

³⁰ Zob. 1872. *Verhandlungen der 22. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands*, 8.–12. Sept. 1872 zu Breslau. Breslau: G.P. Aderholz.

³¹ Zob. Neubach. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus, 206–207.

³² Zob. Błaszczuk. 2004. „Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec (Katholikentage) na Śląsku w XIX w. i jego postanowienia”, 91–92.

³³ Zob. Kammhuber. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick*.

się w sprawach misji wewnętrznych, ale i także ogólnościowych na kanwie wzmoczonego kolonializmu. Nie zapomniano o kwestiach społecznych, w tym o ochronie robotników i ich rodzin przed ubóstwem i nałogiem alkoholizmu, postulując, aby duszpasterze nadal tworzyli w parafiach stowarzyszenia i bractwa trzeźwościowe³⁴.

Rok po wyborze hrabiego Ballestrema na marszałka *Reichstagu* odbył się – tym razem w Nysie – 46. już *Katholikentag*. Jego obchody miały miejsce w dniach od 27 do 31 sierpnia 1899 r., a na prezydenta zjazdu wybrano Petera Spahna – wpływowego prawnika z Lipska³⁵. Nysa stanowiła ważną enklawę niemieckiego katolicyzmu na Śląsku, w przeciwieństwie do polskiego katolicyzmu na Górnym Śląsku, co bardzo mocno chcieli wyakcentować śląscy działacze. Poza tym spodziewano się większego udziału katolików z terenów Austro-Węgier. W Nysie bardzo mocno wybrzmiała kwestia kobiet i ich emancypacji. Pytano się działaczy: Dlaczego kobiety zostały zmuszone do zatrudnienia? Po prostu dlatego, że były tańsze! Stąd żądaniem sprawiedliwości jest dać kobietom takie samo wynagrodzenie jak mężczyznom za tę samą pracę. Po raz pierwszy na walnym zjeździe uczestniczyły 3 kobiety, jednak sprawa wolności obywatelskich i wyborczych musiała jeszcze trochę poczekać na swój szczęśliwy finał. Dodatkowo domagano się pełnej niezależności dla papieża, wzywano katolików do przeciwstawienia się tendencji do usuwania Kościoła katolickiego z życia społecznego, rodzinnego, szkolnego i państwowego, a także do promowania katolickiej rodziny oraz zakładania związków i zrzeszeń wśród ludności wiejskiej. Wyraźnie mówiono także o nauczaniu religii w języku ojczystym, w tym także w języku polskim³⁶. Ponieważ polskojęzyczni katolicy uważali, że nie są na nyskim zjeździe wystarczająco reprezentowani, urządzili w Bytomiu paralelną imprezę, gdzie przede wszystkim wysuwano postulaty społeczno-narodowe. Aktywną postacią tego wydarzenia był wydawca Adam Napieralski – redaktor bytomskiego „Katolika”³⁷.

Kolejny wrocławski zjazd, tym razem już 56. *Katholikentag*, miał miejsce w dniach od 29 sierpnia do 2 września 1909 r. Godność prezydenta kongresu pełnił ziemianin Karl Herold von Loewelinkloe z Westfalii, członkiem zarządu był m.in.

³⁴ Zob. 1886. *Verhandlungen der 33. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau vom 29. August bis 2. September 1886*. Breslau: G.P. Aderholz 1886.

³⁵ Członkami zarządu zostali hrabia Oppersdorf z Głogówka i ksiączę z Löwenstein z Kleinheubach w Dolnej Frankonii.

³⁶ Zob. 1899. *Verhandlungen der 46. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Neisse vom 27. bis zum 31. August 1899*. Neisse: Huch; Helmut Neubach. 1999. Der Katholikentag in Neisse/Schlesien 1899. Eine Begegnung zwischen dem ostdeutschen und dem westdeutschen Katholizismus, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Zentrumspartei. W *Der Heimat verpflichtet. Festschrift für Franz-Christian Jarczyk*. Red. Bernward Trouw, 37–52. Hildesheim: Neisser Kultur- und Heimatbund. Por. Kammhuber. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick*.

³⁷ Neubach. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus, 210–211.

hrabia Valentin von Ballestrem, a jednym z sekretarzy i aktywnych mówców – Felix Porsch. Ogromna rzesza delegatów, jaka przybyła na spotkanie, zmusiła organizatorów do zbudowania dużego namiotu, ponieważ nie można było znaleźć tak wielkiej sali do obradowania. W czasie spotkania, oprócz kampanii wyborczej i problemów z frakcją polską w *Reichstagu*, z powodu której niemiecki duch katolicki został osłabiony do raptem 8 mandatów w parlamencie, bardzo mocno akcentowano sprawę działalności misyjnej Kościoła. Szczególnie w tym względzie wybrzmiało przemówienie księcia Aloisa zu Löwensteina (1871–1952) – spadkobiercy dóbr bawarskiego rodu, polityka i parlamentarzysty, a prywatnie syna wspomnianego wcześniej księcia Karla zu Löwensteina, który w 1907 r. przywdział dominikański habit. Zgromadzenie postanowiło wspierać misje poprzez zakładane stowarzyszenia, darowizny i modlitwy. Powstała także specjalna komisja misyjna, która przez kolejne lata aktywnie uczestniczyła w konferencjach, wydając broszury i materiały o misjach. Bardzo mocno przeciwstawiono się lansowanej przez komunistów walce klasowej i wzywano do nadal czynnego wspierania klasy robotniczej poprzez licznie działające w parafiach stowarzyszenia i akcje zapomogowe. Na tymże *Katholikentagu* po raz pierwszy spotkały się działające w niemieckich diecezjach stowarzyszenia młodzieżowe³⁸.

Ostatni wrocławski, a 65. w kolejności *Katholikentag*, pod hasłem: „Chrystus naszym Królem”, odbył się w dniach od 21 do 26 sierpnia 1926 r. (od soboty do czwartku). W głównych obchodach, które miały miejsce przed Halą Stulecia, wzięło udział blisko 200 tys. wiernych. Jak pisał Helmut Neubach w swoim opracowaniu: „Była to największa demonstracja katolicyzmu zaangażowanego politycznie na Śląsku podczas istnienia Republiki Weimarskiej”³⁹. Prezydentem zjazdu był pochodzący z Düsseldorfu Johannes Horion – chadecki polityk, piastujący od 1922 r. godność prezydenta kraju Nadrenii. Oprócz kanclerza Wilhelma Marxa ważnym gościem zjazdu był nuncjusz papieski abp Eugenio Pacelli – późniejszy papież Pius XII, który określił Śląsk jako centralny punkt katolicyzmu w ówczesnej Republice Weimarskiej. Na ponad 30 lat przed rozpoczęciem Soboru Watykańskiego II *Katholikentag* zajął się kwestią apostołstwa świeckich, którzy mieli wspierać duchownych w ich pracy duszpasterskiej, aby móc dotrzeć – szczególnie w dużych miastach – do jak najszerszej liczby wiernych. W uchwalonym wówczas jednym z postulatów napisano: „Duszpasterstwo jest dziś zmuszone do oparcia się na pomocnikach świeckich. (...) Współczesny apostołat świecki musimy uznać za niezbędny wyznacznik czasu”⁴⁰. Szczególnie

³⁸ Zob. 1909. *Bericht über die Verhandlungen der 56. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands in Breslau vom 29. August bis 2. September 1909*. Breslau: Goerlich & Coch. Por. Kammhuber. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick*.

³⁹ Neubach. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus, 216–217.

⁴⁰ Zob. Kammhuber. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick*.

w tym zakresie zapamiętano wykład o. Andreea Schmitta z Kolonii: *Franciszek z Asyżu wzorem służby Chrystusowi w apostołstwie świeckich*. Nuncjusz Pacelli nawoływał do większej solidarności z ubogimi i potrzebującymi w sytuacji wojennej biedy. W tym względzie jako wzór stawiał postać św. Jadwigi Śląskiej. Zgromadzenie wysłało również depezę do arcybiskupa Meksyku José Mora y del Río, w której solidaryzowano się z prześladowanym przez władze cywilne Kościołem w chwili, kiedy niektórzy katolicy chwycili za broń (wydarzenia tzw. *Cristiady*)⁴¹.

W 1933 r. planowano zorganizowanie ogólnoniemieckiego *Katholikentagu* w Bytomiu, jednak zaniechano tego przedsięwzięcia z powodu gwałtownych przemian politycznych i wydarzeń związanych z wyborem Hitlera na kanclerza, a także z późniejszym przewrotem politycznym, rozwiązaniem *Reichstagu* i partii politycznych⁴². W taki sposób ostatni przedwojenny *Katholikentag* odbył się w 1932 r. w Essen, a kolejny – już w powojennej rzeczywistości – zorganizowano 16 lat później, tj. w 1948 r. w Moguncji.

4. Śląskie Zjazdy Katolickie (1922–1924)

Po utworzeniu administracji apostołskiej dla Górnego Śląska również i tutaj chciano zmanifestować obecność katolików, którzy odtąd stawali się obywatelami odrodzonego państwa polskiego, a także ukazać, jak wielki wpływ wywarli śląscy katolicy na ponowne zjednoczenie się z macierzą. Z tego powodu zabrakło początkowo na zjazdach niemieckich katolików. Ich organizowanie było niejako kontynuacją regionalnych zjazdów katolickich, które miały miejsce nie tylko we Wrocławiu, ale i w innych miastach Śląska: Nysie, Gliwicach, Raciborzu i Bytomiu, a także na terenie archidiecezji poznańsko-gnieźnieńskiej. Ta ostatnia do 1918 r. stanowiła część Rzeszy, jej pasterze uczestniczyli w pracach fuldajskiej konferencji biskupów, a wierni brali udział w *Katholikentagach*. Co ciekawe, ich organizacją zajmowali się głównie duchowni, mniej zaś świeccy. Jest to tym bardziej zrozumiałe, że katolickie elity były w tym zakresie o wiele słabsze i nie tak liczne, jak w przypadku niemieckich katolików (arystokracji, przemysłowców, urzędników, polityków itp.). Trzeba więc było formować dopiero kolejne pokolenia zaangażowanych w życie Kościoła i państwa „polskich” wiernych świeckich. Administrator w Katowicach ks. August Hlond – późniejszy pierwszy biskup katowicki, a następnie prymas Polski – zachęcając duchownych i świeckich do tej-

⁴¹ Zob. 1926. *Die Reden gehalten in den öffentlichen und geschlossenen Versammlungen der 65. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau 21.–25. August 1926*. Würzburg: Zentralkomitee der Deutschen Katholiken.

⁴² Neubach. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus, 216–217.

że idei, pisał: „Zjazd katolicki będzie olbrzymim sejmem ludowym, obradującym ze swym arcybiskupem i duchowieństwem nad zagadnieniami duszy śląskiej”⁴³. Celem zjazdów miało być większe zaangażowanie Kościoła katolickiego i jego członków w życiu społecznym, politycznym i kulturowym, odrodzenie religijne we wszystkich warstwach społecznych, promocja chrześcijańskiej kultury, a także wspólna troska nad zwalczaniem grzechów, wad i uchybień moralnych. Łącznie odbyły się 3 takie zjazdy. I Śląski Zjazd Katolicki zorganizowany został 10 września 1922 r. przez ks. Jana Kapicy w Katowicach. Kolejny odbył się w dniach od 8 do 10 września 1923 r. w Królewskiej Hucie, a jego inicjatorem był sam ks. August Hlond. Na tymże zjeździe poświęcono uroczystie cały Śląsk Najświętszemu Sercu Jezusowemu. III Zjazd Katolicki odbył się w dniach 6–8 września 1924 r. w Katowicach i był najlepiej zorganizowanym przedsięwzięciem, rokującym, że inicjatywa ta będzie kontynuowana w następnych latach, jak się jednak nie stało. Na zjazdy zapraszano wybitnych dostojników kościelnych. Pasterze innych diecezji z podziwem spoglądali na przechodzące przez ulice miasta wielotysięczne pochody śląskich katolików. Podejmowano także szereg rezolucji i postulatów, które przekazywano chadeckim politykom, a także realizowano na terenie administracji i w poszczególnych parafiach, gdzie również żywy był ruch stowarzyszeniowy. Zjazdy katolickie miały również integrować katolików polskich i niemieckich wokół programu społecznego Kościoła, a także niwelować napięcia narodowościowe po I wojnie światowej, powstaniach i plebiscycie oraz budować nową rzeczywistość w obozie katolików. Było to trudne zadanie, o czym świadczy fakt, iż katolicy niemieccy zbojkotowali dwa pierwsze zjazdy, a w kolejnym uczestniczyli jako odrębna sekcja.

10 września 1922 r. odbył się w Katowicach pierwszy zjazd z inicjatywy ks. prałata Jana Kapicy – delegata książęco-biskupiego. W czasie wygłaszanych wykładów ks. Teodor Kubina zachęcał do promowania w lokalnych społecznościach idei katolickiej. W taki sposób niejako nawiązał do tworzonej Akcji Katolickiej, co postulowali kolejni papieże, ale jej główne cele i zasady funkcjonowania sformułował papież Pius XI w grudniu 1922 r. w encyklice *Ubi arcano Dei*. Wykłady podobnej treści wygłosili również: pani Omańkowska – dla kobiet i pan Grządziel – dla młodzieńców. Aktualnym wyzwaniem było tworzenie i propagowanie prywatnych szkół wyznaniowych. Tematem przewodnim były jednak relacje państwo – Kościół. Stosowne referaty na ten temat wygłosili: ks. Emil Szramek, poseł Paweł Dombek – wieloletni prezes Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Bytomiu i niejaki dr Piechaczek. Kościół musiał zachować swoją niezależność względem państwa, ale tam, gdzie wymagały tego sprawy najwyż-

⁴³ Zob. 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*. Katowice: Śląska Liga Katolicka, 3.

szej wagi, powinien iść z państwem ręka w rękę⁴⁴. Uroczysta Msza św. polowa sprawowana była na boisku w Parku Kościuszki, w czasie której ogłoszono z trzech miejsc stosowne kazania, a na rynku, gdzie po Mszy św. przeszli w pochodzie uczestnicy zjazdu, przemawiali do tłumu ks. prałat Kapica oraz panowie Bielak, Dubiel i Kudera. Miejscowe media pisały, że na czele zorganizowanego pochodu, który liczył 50 tys. uczestników, jechało 16 gospodarzy na koniach. Doliczono się również 145 sztandarów oraz 17 orkiestr dętych⁴⁵.

Na zorganizowanym w dniach od 8 do 10 września 1923 r. w Królewskiej Hucie drugim zjeździe oddano cały Śląsk w opiekę Najświętszemu Sercu Jezusowemu oraz zainicjowano działalność Ligi Katolickiej (jej prace rozpoczęły się rok później). Na zjazd zaprosił wiernych ks. administrator August Hlond. Prezydentem zjazdu został Paweł Dąbek – nowy burmistrz Królewskiej Huty, a głównym organizatorem części kongresowej został ks. Michał Lewek – od niedawna proboszcz w Tarnowskich Górach. Otwarcie zjazdu miało miejsce w sobotę w kościele św. Barbary, a wspólną debatę przeprowadzono w sali hotelu Reden. Chociaż w pierwszym dniu nie doliczono się zbyt dużej liczby uczestników zjazdu, to w niedzielę przybyły do Królewskiej Huty prawdziwe tłumy, a wierny lud wypełnił obszerny plac przed kościołem św. Józefa. Mszy św. pontyfikalnej przewodził sufragan poznański – bp Łukomski, a kazanie, którego myślą przewodnią były słowa św. Pawła: „Żyję ja, już nie ja, żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20), wygłosił ks. prałat Jan Kapica. Równocześnie z innego miejsca ks. proboszcz Pucher z Małej Dąbrówki wygłosił kazanie dla męskiej młodzieży na temat: „Synu, daruj mi twe serce!” Po kazaniach odbył się uroczysty akt poświęcenia polskiego Śląska Najświętszemu Sercu Jezusowemu, a później odbył się pochód uczestników, wśród których doliczono się 300 sztandarów i 40 orkiestr. Sekretarz zjazdu – ks. Teodor Gawlina pisał, że gości ze Lwowa, Krakowa i Poznania szczególnie ujmowało to, że kapłani szli w pochodzie ze swoimi wiernymi jak równi z równymi: „Chwała Bogu, że kapłan u nas dla parafian nie jest «Jegomością», lecz «ojcem duchownym»”⁴⁶. W czasie wspólnych debat dyskutowano na tematy głównie społeczne, a cały zjazd zakończył się okolicznościowym nabożeństwem w kościele św. Jadwigi⁴⁷.

Na III Zjazd Katolicki zaproszono śląskich katolików ponownie do Katowic. Pół roku przed jego obchodami ks. August Hlond w liście pasterskim z 1 marca 1924 r., zatytułowanym: *O życie katolickie na Śląsku*, przedstawił zarys działalności Akcji Katolickiej na Śląsku i działającej z powodzeniem Ligi

⁴⁴ 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, 5–6.

⁴⁵ 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, 7.

⁴⁶ 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, 9–10.

⁴⁷ Zob. 2022. *II Zjazd Katolicki w Królewskiej Hucie* (22.10.2022). https://www.silesia.edu.pl/index.php/II_Zjazd_Katolicki_w_Królewskiej_Hucie_8-10_IX_1923.

Katolickiej⁴⁸. W kolejnym liście, z 20 sierpnia tego roku, zaprosił wiernych do licznego udziału w zjeździe, którego obchody zaplanowano na 6–8 września (od soboty do poniedziałku) 1924 r. Otwierającym zjazd był mecenas Brunon Kudera – prezes zawiązanej Akcji Katolickiej, a prezydium zjazdu tworzyli: wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Katowicach Tadeusz Stark, posłowie Grajek i Kędziora, lekarz Jan Paweł Hlond – brat późniejszego prymasa i radca Farnik. Głównym wydarzeniem zjazdu była procesja teoforyczna (poprzedzona cichą Mszą św., sprawowaną przez prymasa Edmunda Dalbora), która wyruszyła z kościoła NMP do kościoła św. Apostołów Piotra i Pawła, gdzie arcybiskup mohylewski Edward Ropp sprawował uroczystą Mszę św., a kazanie do wiernych wygłosił ks. prałat Kapica. Arcybiskup pozdrowiał uczestników zjazdu w imieniu miliona katolików pozostających pod władzą bolszewików, zachęcając do bardziej wytężonej pracy na rzecz pojednania i pokoju. Uczestniczący w tych wydarzeniach i niemieszczący się w kościele tłum, który siłą rzeczy wylewał się na przykościelny plac i okoliczne ulice, liczone na 150 tys.⁴⁹ Po południu miał miejsce duży koncert w Parku Kościuszki, a wieczorem odbył się wielki wiec katolicki. W czasie 3 zebrań plenarnych, które miały miejsce w sali teatru miejskiego, debatowano o zadaniach katolików w dzisiejszym świecie, przyszłym konkordacie i stosunkach państwo – Kościół, powołaniu diecezji śląskiej i budowie katedry w Katowicach, katolickiej rodzinie, zadaniach kobiet, dobrach kościelnych, a także o grzechach narodowych, w tym o pladze pijaństwa. W sobotniej konferencji plenarnej i w niedzielnych obchodach uczestniczyli także niemieccy katolicy wraz ze swoją reprezentacją, którą tworzyli: przewodniczący sekcji Jankowski, baron Karl Egon von Reitzenstein z Pielgrzymowic, poseł Franz i pan Olbrich. Posługę duchową sprawowali dla nich ks. Franciszek Strzyż – proboszcz z Goduli i pochodzący z Westfalii o. Johannes Eymael SVD – późniejszy przełożony konwentu w Bytomiu⁵⁰. Dyskutowano także w mniejszych sekcjach: szkolnej, Ligi Katolickiej, społecznej i młodzieżowej. Wielu z prelegentów było osobami świeckimi, co dobrze uwidaczniało rosnący z roku na rok w siłę śląski laikat. Zamknięcie obchodów i uroczyste *Te Deum* sprawowano w kościele Mariackim. Zjazd był dobrą okazją zamianowania siły Kościoła katolickiego w Polsce, a uczestniczyli w nim licznie przybyli polscy biskupi, duchowieństwo i dziesiątki tysięcy wiernych⁵¹.

⁴⁸ Zob. Julia Dziwoki. 1992–1993. „Akcja Katolicka w diecezji katowickiej”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 25–26: 273.

⁴⁹ Zob. 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, 44.

⁵⁰ Zob. Józef Tyrzka. 2003. *Werbiści w Bytomiu 1920–2000*. Racibórz: Verbinum, 31–39, 155.

⁵¹ Zob. 1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*, 310–148.

Podsumowanie

Zjazdy katolickie były autentycznym zrywem i budzącą respekt manifestacją katolików domagających się zagwarantowania wolności Kościoła względem państwa, jego nieskrępowanego funkcjonowania i wypełniania Chrystusowej misji. Ponadto katolicy domagali się takich samych praw, jakie posiadali wyznawcy innych konfesji, tj. protestanci, chcąc czynnego uczestniczenia w życiu politycznym, zgodnie z tym, co gwarantowała im jako obywatelom państwowa konstytucja. Patrząc z perspektywy czasu na niemieckie *Katholikentagi*, można wysunąć wniosek, że umożliwiły one przeobrażenie katolików z posłusznych i oczywiście lojalnych obywateli w pełnoprawnych obywateli Niemiec, mających silny wpływ na ich międzywojenny, ale przede wszystkim na powojenny obraz. Jak twierdził politolog Franz Walter: „W dziejach nowożytnych Niemiec nigdy nie było takiej symbiozy państwa i katolickiego Kościoła jak za panowania kanclerza Adenauera, bohatera i reprezentanta niemieckich katolików”⁵². Na niemieckim Górnym Śląsku w okresie międzywojennym katolicy sprawowali rządy w kluczowych sektorach życia publicznego. Do 1933 r. prezydentami rejencji górnośląskiej, starostami powiatów, włodarzami górnośląskich miast i dyrektorami wydziałów terenowych byli katolicy. Także *Katholische Volkspartei*, jako górnośląska część Niemieckiej Partii Centrum, święciła tryumfy w każdorazowych wyborach parlamentarnych. Dzięki katolickiemu ruchowi społecznemu Hitler i jego partia w czasie słynnych wyborów z 1933 r. otrzymali najniższy w Niemczech wynik. Mówiło się też, że raciborski proboszcz i dziekan – ks. Carl Ulitzka był wtedy niekoronowanym królem Górnego Śląska. Oczywiście można by tu jeszcze więcej mówić o nowych parafiach, doprowadzonych do szczęśliwego finału inicjatywach budowy kościołów i katolickich domów związkowych, akcjach szkolnych, misyjnych i zapomogowych, szczególnie w okresie wielkiego kryzysu lat 1929–1933. Niech jednak to wystarczy.

Obecnie niemieckie zjazdy katolickie odbywają się średnio co 4 lata. Przedostatni, 101. *Katholikentag* odbył się w dniach od 9 do 13 maja 2018 r. w Monasterze w Westfalii, a ostatni, 102. *Katholikentag* miał miejsce w dniach od 25 do 29 maja 2022 r. w Stuttgarcie w Badenii-Wirtembergii. Sprawowano także z ewangelikami dwa Ekumeniczne Dni Kościelne (*Ökumenischer Kirchentag*) – w 2003 i 2010 r. Sprawa zaangażowania w życie polityczne ustępuje dzisiaj kwestiom społecznym, interpretacji nauczania posoborowego w Kościele niemieckim, kwestiom wzajemnego zaufania i zrozumienia, ekumenizmu, reinter-

⁵² Cyt. za: Uta Ranke-Heinemann. 2013. *Mein Leben mit Benedikt* (21.10.2022). https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-02/papst-benedikt-ratzinger-ranke-heinemann?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.pl%2F. Por. Peter Seewald. 2021. *Benedykt XVI – życie*. Tłum. Wiesław Szymona. Kraków: Wydawnictwo Znak, 213–215.

pretacji zasad moralnych, a także lansowanej przez postępowe kręgi drodze synodalnej. Z całą pewnością zjazdy katolików mogą raz jeszcze obudzić ducha niemieckiego Kościoła i jego wiernych, którzy do dzisiaj mogą pochwalić się tym, że są największym dobrodziejem misji katolickich na świecie⁵³.

W diecezji katowickiej po 1924 r. nie kontynuowano zjazdów katolickich w takiej formie, jak miało to miejsce w latach 1922–1924. Z pewnością przyczyny tego były różne. 15 sierpnia 1925 r. diecezja przeżywała przecież koronację obrazu Matki Boskiej Piekarskiej, na którą przybyło 250 tys. wiernych, głównie z Górnego Śląska, i to nie tylko z jego polskiej, ale i z niemieckiej części. Było to wielkie święto całego Śląska i również czas dziękowania za zakończone sukcesem negocjacje w sprawie konkordatu. Aktu koronacji obrazu dokonał nuncjusz apostolski w Polsce – abp Lorenzo Lauri, a złote korony pobłogosławił sam papież Pius XI⁵⁴. Prężny rozwój Akcji Katolickiej to kolejny faktor determinujący to, że zjazdy katolickie ustąpiły miejsca organizowanym diecezjalnym i regionalnym spotkaniom poszczególnych grup tejże formacji⁵⁵. W taki sposób do Piekar, ale i na Górę Świętej Anny pielgrzymowali osobno mężczyźni, kobiety, młodzież męska i żeńska. Pielgrzymki te mają miejsce również i dzisiaj, i nie stłamsiły ich ani wydarzenia ostatniej wojny, ani wrogie Kościołowi totalitarne systemy. Szkoda jednak, że nie powrócono do zjazdów jako do aktywnej wymiany myśli katolików świeckich i ich pasterzy. Z pewnością takim pomysłem wskrzeszenia wymiany myśli na gruncie naukowej dysputy są sympozja piekarskie, a także konferencje naukowe, jakie mają miejsce w aulach górnośląskich wydziałów teologicznych, chociaż nie są już one tak licznie reprezentowane przez katolików świeckich, a i udział w nich wiernych pozostawia dzisiaj wiele do życzenia. Na szczęście i w tym względzie znalazło się wyjście, od kiedy publiczna debata nad rolą Kościoła katolickiego w dzisiejszym świecie przeniosła się do mediów społecznościowych i wydaje

⁵³ Zob. Ulrich von Hehl, Friedrich Kronenberg. 1999. *Zeitzeichen. 150 Jahre Deutsche Katholikentage 1848–1998*. Paderborn: Schöningh; Holger Arning, Hubert Wolf. 2016. *Hundert Katholikentage von Mainz 1848 bis Leipzig 2016*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft; 2016. *Ein hundred Katholikentage*, 35–39; Holger Arning. 2018. *Der wichtigste Streit um den Frieden. Zur Geschichte der Katholikentage* (23.10.2022). <https://www.herder.de/hk/hefte/archiv/2018/5-2018/der-wichtige-streit-um-den-frieden-zur-geschichte-der-katholikentage>.

⁵⁴ Zob. Emil Szramek. 1925. *Piekary. Pamiątka koronacji Matki Boskiej Piekarskiej, 15 sierpnia 1925*. Piekary: Drukarnia „Katolika”.

⁵⁵ Zob. Dziwoki. 1992–1993. „Akcja Katolicka w diecezji katowickiej”, 271–292. Podobne działania przyświecały na początku XX w. kard. Faulhaberowi z Monachium, któremu zależało, aby zjazdy katolickie miały bardziej oprawę religijną i organizowane były jako religijne pielgrzymki. W tym jednak przypadku katolicy świeccy nie dopuścili do tego. W ich rozumieniu bowiem zjazdy miały nie tylko wymiar duchowy, ale również były i są liczącym się głosem w zaangażowanie laikatu w życie społeczne, polityczne i kulturowe, wykraczające daleko poza mury świątyn i kościelnych placów.

się, że święci dzisiaj – podobnie jak zjazdy katolickie w XIX i XX w. – wcale niemałe sukcesy.

References

Źródła

1872. *Verhandlungen der 22. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands, 8.–12. Sept. 1872 zu Breslau*. Breslau: G.P. Aderholz.
1886. *Verhandlungen der 33. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau vom 29. August bis 2. September 1886*. Breslau: G.P. Aderholz 1886.
1890. *Verhandlungen der 37. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Koblenz vom 24. bis 28. August 1890*. Koblenz: Lokal Komitee zu Koblenz.
1899. *Verhandlungen der 46. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Neisse vom 27. bis zum 31. August 1899*. Neisse: Huch.
1909. *Bericht über die Verhandlungen der 56. Generalversammlung der Katholiken Deutschlands in Breslau vom 29. August bis 2. September 1909*. Breslau: Goerlich & Coch.
1924. *Pamiętnik III Śląskiego Zjazdu Katolickiego*. Katowice: Śląska Liga Katolicka.
1926. *Die Reden gehalten in den öffentlichen und geschlossenen Versammlungen der 65. General-Versammlung der Katholiken Deutschlands zu Breslau 21.–25. August 1926*. Würzburg: Zentralkomitee der Deutschen Katholiken.
- Pierer Heinrich August, Löbe Julius. 1857⁴. *Universal-Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit*. T. 2. Altenburg: August Sorge.
- Szramek Emil. 1925. *Piekary. Pamiątka koronacji Matki Boskiej Piekarskiej, 15 sierpnia 1925*. Piekary: Drukarnia „Katolika”.

Opracowania

2016. *Einhundert Katholikentage. Glaubenstreffen im Spannungsfeld von Politik und Gesellschaft*. Sankt Augustin – Berlin: Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.
2022. *II Zjazd Katolicki w Królewskiej Hucie (22.10.2022)*. https://www.silesia.edu.pl/index.php/II_Zjazd_Katolicki_w_Królewskiej_Hucie,_8-10_IX_1923.
- Arming Holger. 2018. *Der wichtigste Streit um den Frieden. Zur Geschichte der Katholikentage (23.10.2022)*. <https://www.herder.de/hk/hefte/archiv/2018/5-2018/der-wichtige-streit-um-den-frieden-zur-geschichte-der-katholikentage>.
- Arming Holger, Wolf Hubert. 2016. *Hundert Katholikentage von Mainz 1848 bis Leipzig 2016*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

- Berger Hans. 1962. Windthorst und die Grundfrage christlicher Politik. W *Glauben, danken, dienen. Der 79. Deutsche Katholikentag vom 22. August bis 26. August 1962 in Hannover*. Wyd. Zentralkomitee der Deutschen Katholiken, 254–264. Paderborn: Bonifatius-Druckerei.
- Błaszczyc Tomasz. 2003. „Józef Wawrzyniec Wick – śląski działacz społeczny (1820–1903)”. *Saeculum Christianum* 10 (2): 219–230.
- Błaszczyc Tomasz. 2004. „Generalne Zgromadzenie Katolików Niemiec (Katholikentage) na Śląsku w XIX w. i jego postanowienia”. *Saeculum Christianum* 11 (1): 85–98.
- Błaszczyc Tomasz. 2004. „Początki Katholikentage w Niemczech jako forma walki o wolność Kościoła”. *Saeculum Christianum* 11 (2): 33–43.
- Dziwoki Julia. 1992–1993. „Akcja Katolicka w diecezji katowickiej”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 25–26: 271–292.
- Hehl Ulrich von, Kronenberg Friedrich. 1999. *Zeitzeichen. 150 Jahre Deutsche Katholikentage 1848–1998*. Paderborn: Schöningh.
- Kammhuber Andrea. 2016. *Zeitstrahl. Katholikentage im Überblick* (21.10.2022). <https://www.br.de/themen/religion/katholikentage-geschichte-timeline100.html>.
- Kißling Johannes. 1920. *Geschichte der deutschen Katholikentage*. T. 1. Münster: Aschendorff.
- Löwenstein Karl von. 1962. Windthorst und die Katholikentage. W *Glauben, danken, dienen. Der 79. Deutsche Katholikentag vom 22. August bis 26. August 1962 in Hannover*. Wyd. Zentralkomitee der Deutschen Katholiken, 265–271. Paderborn: Bonifatius-Druckerei.
- Mazura Paul. 1925. *Die Entwicklung des politischen Katholizismus in Schlesien von seinen Anfängen bis zum Jahre 1880*. Breslau: Verlag M. & H. Marcus.
- Melzer Ernst. 1877. *Johannes Baptist Baltzers Leben, Wirken und wissenschaftliche Bedeutung, auf Grund seines Nachlasses und seiner Schriften dargestellt*. Bonn: J. Neusser.
- Mohr Wolfgang. 1989. *Schlesien. Vorort des Katholizismus. Katholikentage in Schlesien – Schlesier auf Katholikentagen 1848–1932*. Sigmaringen: Thorbecke-Verlag.
- Neubach Helmut. 1985. *Franz Graf von Ballestrem. Ein Reichstagspräsident aus Oberschlesien*. Dülmen: Oberschlesischer Heimatverlag.
- Neubach Helmut. 1999. Der Katholikentag in Neisse/Schlesien 1899. Eine Begegnung zwischen dem ostdeutschen und dem westdeutschen Katholizismus, zugleich ein Beitrag zur Geschichte der Zentrumspartei. W *Der Heimat verpflichtet. Festschrift für Franz-Christian Jarczyk*. Red. Bernward Trouw, 37–52. Hildesheim: Neisser Kultur- und Heimatbund.
- Neubach Helmut. 2000. Schlesiens Beitrag zum politischen Katholizismus. Wkład Śląska w politycznie zaangażowany katolicyzm. W *Erbe und Auftrag der schlesischen Kirche. 1000 Jahre Bistum Breslau. Diedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła. 1000 lat diecezji wrocławskiej*. Red. Michael Hirschfeld, Markus Trautmann, 192–221. Dülmen – Piechowice: Laumann-Verlag.
- Negwer Joseph. 1964. *Geschichte des Breslauer Domkapitels im Rahmen der Diözesangeschichte von Beginn des 19. Jahrhunderts bis zum Ende Zweiten Weltkrieges*. Hildesheim: August Lax Verlagsbuchhandlung.

- Nientiedt Ruth. 2016. *Der Weg der deutschen Katholikentage*. (20.10.2022). <https://www.katholisch.de/artikel/9099-der-weg-der-deutschen-katholikentage>.
- Ranke-Heinemann Uta. 2013. *Mein Leben mit Benedikt* (21.10.2022). https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2013-02/papst-benedikt-ratzinger-ranke-heinemann?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.pl%2F.
- Seewald Peter. 2021. *Benedykt XVI – życie*. Tłum. Wiesław Szymona. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Seppelt Franz Xaver. 1985². Joseph Wick. W *Schlesische Lebensbilder*. T. 2. Red. Friedrich Andreae. Sigmaringen: Thorbecke-Verlag, 290–296.
- Stoffers Henning. 2018. *Münster Menschen, Geschichten und Erinnerungen* (22.10.2022). <https://www.sto-ms.de/bildgeschichte/katholikentag>.
- Swastek Józef. 1986. Abp Henryk Förster jako wrocławski ordynariusz w latach 1853–1881. W *Misericordia et Veritas. Księga pamiątkowa ku czci Ks. Bpa Wincentego Urbana*. Red. Józef Mandziuk, Józef Pater, 305–316. Wrocław: Kuria Metropolitalna Wrocławska.
- Tyrczka Józef. 2003. *Werbiści w Bytomiu 1920–2000*. Racibórz: Verbinum.